

Specifika restaurování defektního exempláře Bible kutnohorské

Kateřina ĎOUBALOVÁ

ANOTACE: Roku 1489 vydal tiskař Martin z Tišnova Kutnohorskou bibli, která obsahovala 116 dřvořezů inspirovaných Bibli norimberskou z roku 1483. Příspěvek se zabývá výrobou, tiskařskou technologií, knižní dřvořezbou a vazbou Bible kutnohorské. Zároveň také uvádí její poškození a následné restaurování.

1

2

První česká a vůbec slovanská tištěná bible, zvaná Bible pražská, vyšla v Praze roku 1488. O rok později následovala první česká ilustrovaná bible vydaná tiskařem Martinem z Tišnova v Kutné Hoře, známá jako Bible kutnohorská (Bh).¹ Novinkou kutnohorského vydání bible je 116 dřvořezů.² Ilustrace byly řezány zjednodušením podle dřvořezů bible hornoněmecké, zvané Bible norimberská, vydané roku 1483 Antonem Kobergerem v Norimberku³ (srovnání dřvořezů viz obr. 1–3). Původní náklad Bh je hrubě odhadován na 200 až 500 exemplářů,⁴ z nichž se do dnešních dnů zachovalo a je známo jen přibližně 40 kusů. Z počtu dochovaných výtisků je celkem pouze 16 považováno za kompletní. České muzeum stříbra v Kutné Hoře (dále jen ČMS) spravuje jeden úplný výtisk Bh (inv. č. ST 1),⁵ jeden značně defektní výtisk (inv. č. 56/99), který byl předmětem uvedeného restaurátorského zásahu, a dále 19 volných jednolistů (inv. č. 1011/79).⁶

Autorkou všech snímků a nákrešů je Kateřina Ďoubalová.

Obr. 1. Kutnohorská bible, kolorovaný dřvořez, ČMS Kutná Hora, fond bez bližší specifikace, inv. č. 56/99.

Obr. 2. Faksimile zvané Uppsalské, dřvořez doplněný pouze rubrikátorem, fond Národní knihovny ČR, oddělení rukopisů a starých tisků, sign. E 206/1.

Nástin geneze prvotisku s přihlédnutím k poškození restaurované bible

Východí materií pro vznik knižního bloku byl papír, který coby psací, respektive tisková podložka nahradil pergamen. Kvalita, a tedy i životnost papíru byla obecně poměrně vysoká, technologie výroby nevykazovala zvláštní odlišnosti. Jisté rozdíly v kvalitě ručního papíru mohly vzniknout při procesu ručního čerpání na papírenské síto, kdy záleželo zejména na zručnosti čerpače. Při špatném čerpání docházelo k nerovnoměrnému rozmístění vláken, vznikaly shluky, nebo naopak průsvity, které byly po zalisování ještě markantnější. Tento druh poškození papíru byl častým jevem u restaurovaného výtisku Bh a jako takový byl považován

■ Poznámky

1 Pro bibli zvanou Kutnohorská, vydanou 14. listopadu 1489 v Kutné Hoře, se užívá zkrácené označení „Bh“ zavedené v Vladimír KYAS: *Textproben der altschechischen Bibelübersetzungen*, in: Kuttenger Bibel. Kutnohorská Bible bei Martin von Tišnov, Paderborn-München-Wien-Zürich 1989, s. 35–43.

2 Vzhledem k značným odlišnostem u jednotlivých vydání je udáván i počet 118 dřvořezů. Rozdíly vznikly výskytem, či absencí dřvořezu jako signetu a dále odlišným sčítáním v případech opakujících se motivů.

3 Bible zvaná Norimberská, vydaná roku 1483 Antonem Kobergerem v Norimberku, exemplář z fondů Národní knihovny ČR, oddělení rukopisů a starých tisků, sign. GW 4303.

4 Jaroslav VOBR: *Kutnohorská bible – problém 1. a 2. vydání*, in: *Miscellanea oddělení rukopisů a starých tisků NK ČR*, č. 10/1993, díl I., Praha 1994, s. 211.

5 Bible zvaná Kutnohorská, přírůstkové číslo 551/79.

6 Navíc 8. května 2010, u příležitosti slavnostního otevření Galerie středočeského kraje v Kutné Hoře (GASK), kutnohorské muzeum představilo veřejnosti zbrusu nové faximile Bh, provedené podle kompletního výtisku, inv. č. ST 1 ze sbírek ČMS. O

Obr. 3. Norimberská bible, dřvořez, Anton Koberger, 1483, předloha pro řezby Kutnohorské bible, exemplář z fondu Národní knihovny ČR, oddělení rukopisů a starých tisků, sign. GW 4303.

Obr. 4. Kutnohorská bible, jednoduchá červená iniciála „P“ s ukázkou práce rubrikátora, fond ČMS Kutná Hora bez bližší specifikace, inv. č. 56/99.

za autentický prvek a v možné míře zachován s ohledem na stav památky. Samozřejmě byly respektovány i typické ruční okraje papíru, pokud výjimečně unikly ořezání v minulosti. Všechny naše prvotisky byly vytištěny na ručním papíře a veškerý jejich papír byl záležitostí importu, nejprve převážně italského a dále pak německého,⁷ zejména norimberského. Na domácí půdě se s určitostí setkáváme s první papírnou až na Zbraslavi roku 1499, kdy vlastně éra inkunábulí končí. Pro tisk Bible kutnohorské nakoupil Martin z Tišnova papír zřejmě v Ravensburku ve Württembersku, čemuž nasvědčují vodotisky obsažené v bibli (obr. 5).⁸ Nejčastěji užívaným motivem je Býčí hlava s žerdí obtočenou hadem, dále Tři desky starozákonné, typ Váhy a konečně filigrán pracovní označený jako Meč, který literatura neuvádí, byl nalezen pouze v restaurovaném exempláři bible.⁹

Připravený ruční papír byl určen k záznamu, v tomto případě knihtisku v kombinaci s dřvořezem. Genialita Gutenbergova vynálezu spočívá zejména v propojení dřve známých dílčích postupů v jeden koordinovaný výrobní proces.¹⁰ Vedle pohyblivých liter, směsí liteřiny, licího strojku a tiskařského lisu je z pohledu restaurování podstatná směs tiskařské barvy. Nejstarší a nejčastěji užívanou tiskařskou barvou je černá. Jedná se o velmi stabilní, více méně čistý uhlík ve směsi s tiskařskou fermeží,¹¹ který se velmi dobře snáší s papírem. Oproti běžně užívaným psacím látkám, zejména železomalým inkoustům, známým především jako inkousty duběnkové, které dokáží papír silně degradovat a způsobovat až jeho propad, je kvalitní tisková barva pro papír doslova výhrou. Specifické a nepříliš časté poškození tisku mohlo vzniknout při výrobě, respektive při tisku, v důsledku poškození papíru, jak tomu bylo i na několika místech restaurovaného prvotisku bible. List papíru byl neopatrnou manipulací částečně přeložen a přes vzniklý ohyb byl vytištěn text. Po rozlisování ohybu je tedy tisk nepřesný, vzniká prázdné místo, které bývá opticky rušivé. Doplnění textu se ale v žádném případě neprovádí, podle okolností je možné ponechat ohyb v původním stavu, nerozlisovaný. Černá tiskařská barva byla už od počátků knihtisku po vzoru rukopisů rozbíjena a doplňována červeným tiskem, jasnou rumělkou v kombinaci

3

4

s fermeží. Dvoubarevný tisk mohl být prováděn zároveň, anebo se tisk do lisu vkládal pro každou barvu zvlášť, jak zjistíme srovnáním jednotlivých výtisků Bh, ovšem v restaurovaném exempláři ze sbírek ČMS se červená barva vůbec nedochovala.

Technika dřvořezu je příbuzná s technikou knihtisku, jedná se o tisky z výšky, které se vzájemně dobře doplňovaly a mohly být tištěny zároveň. Tiskařská barva byla užívána stejná jako pro písmo, tedy černá stabilní barva, která nezpůsobuje poškození papíru a většinou nečiní potíže při restaurování. Podstatně obsáhlejší je problematika barevných pigmentů, které nacházely uplatnění v dopisovaných iniciálách a kolorovaných dřvořezech, případně i pro drobné iluminace, zejména grotesky a marginální ornamenty. Bylo pravidlem připodobňovat prvotiskovou knihu knize rukopisné; proto, a také z důvodů počátečního nedostatku vhodného typografického materiálu, bývaly barevné iniciály dopisovány ručně. Pro iniciálu se ponechávalo místo, kde se v chlebové sazbě vytiskla takzvaná reprezentanta a předtištěné pís-

meno bylo následně dopsáno. Písmena většinou nebývala prací vpravdě iluminátorskou, jednalo se spíše o jednodušší práci písmomalířskou a pomocnou rubrikátorskou (obr. 4). Pro Bh i jiné prvotisky bylo typické kombinování nenáročných

■ Poznámky

7 Michal ĎUROVIČ a kol.: *Restaurování a konzervování archiválií a knih*, Praha – Litomyšl, Paseka 2002, s. 34, ISBN 80-7185-383-6.

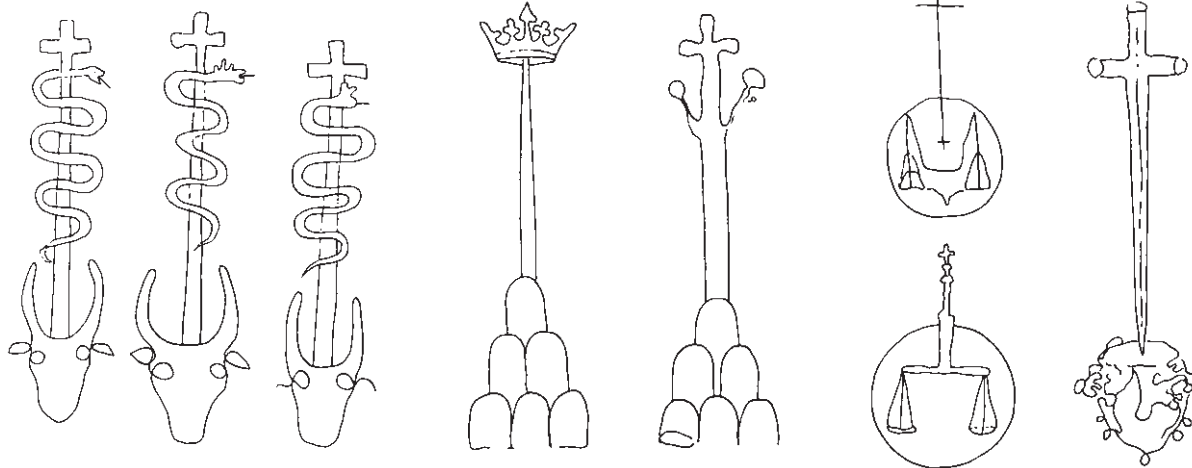
8 Jaroslav ČERVENÝ: *Kutnohorské prvotisky*, in: *Typografia*, 31, 1924, č. 7, s. 148.

9 Bible zvaná Kutnohorská, vydaná roku 1489 Martinem z Tišnova v Kutné Hoře, exemplář z fondu ČMS Kutná Hora, bez bližší specifikace fondu, inv. č. 56/99.

10 Více Mirjam BOHATCOVÁ a kol.: *Česká kniha v proměnách staletí*, 1. vydání, Panorama, Praha 1990, s. 120, ISBN 80-7038-131-0.

11 Více Miroslav ŠIROKÝ: *Záznamové prostředky*, in: *Restaurování a konzervování archiválií a knih*, Praha – Litomyšl, Paseka 2002, s. 324, ISBN 80-7185-383-6.

Obr. 5. Kutnohorská bible, filigrány obsažené v restaurovaném exempláři. Filigrán *Býčí hlava* v několika obdobných variantách; filigrán *Desky starozákonné* ve dvou variantách; filigrán *Váhy* ve dvou variantách a filigrán *Meč* nalezený pouze v restaurovaném exempláři fond ČMS Kutná Hora bez bližší specifikace, inv. č. 56/99.

červených a modrých iniciál s lazurním kolorováním dřevorezů, ačkoliv kvalita a způsob provedení se u jednotlivých exemplářů značně liší.

Vytištěné a domalované bloky knih byly připraveny ke svázání, kterému sloužil knihařský stávek s připravenými vypnutými vazy. Tomuto převážně středověkému způsobu šití říkáme šití na pravé vazy.¹² Jako materiál vazů většinou sloužily konopné nebo bavlněné motouzy, také usňové čili kožené řemínky nebo pergamenové proužky. Šilo se pevnou režnou nití na jednoduché nebo dvojité vazy postupným prošíváním jednotlivých složek. Vazy u hlavy a paty knihy jsou označovány jako vazy kapitálové, zejména z důvodu zvýšeného mechanického namáhání bývaly obšívány důkladněji a druhotně se staly také předmětem zdobení. Po ušití následovalo upravení hřbetu, zkulacení, zalísování, poté zaklížení a vylepení hřbetu. Právě silné klížení může být z pohledu restaurování velmi problematické; klíž je kyselý, často denaturuje, ztrácí adhezivní schopnost, krakeluje, poškozují papír ve hřbetu nebo bývá i zateklý do bloku a znesnadňuje jeho otvírání, v neposlední řadě je také živnou půdou pro biologické napadení.

Ušitý a zaklížený knižní blok byl připraven k nasazení knižní vazby. Vazba se skládala z desek, v této době výhradně dřevěných, a pokryvu, většinou usňového, nepřesně označovaného jako kožený. Pokryv, nebo chcete-li potah desek, býval zdoben, nejčastěji technikou slepotisku, a doplňován kováním. Je třeba připomenout, že jistá část výtisků Bh byla expedována bez knižní vazby, což nebylo ničím výjimečným. Prvotisková kniha zůstává poměrně nákladnou záležitostí a její pro-

dejnost samozřejmě každou další prací roste. Přihlédneme-li navíc k finanční tísní tiskaře Martina z Tišnova, který byl podle zápisu v městských knihách zadlužen: „Impressator dlužen obci. Martynovi, který impressí knihy dělá, k jeho prosbě pání půjčili X ss. g. (10 kop grošů) k jeho potřebám. Ty slíbil pánům zase o S. Havle příštím oplatiti,“¹³ není pak neobvyklé, že se kniha dostala novému majiteli bez vazby. Tuto variantu je třeba mít na zřeteli při dataci vazeb a identifikaci případných historických převazeb.

Identifikace poškození bible z fondů ČMS v Kutné Hoře

Pravděpodobně žádná prvotisková kniha neměla to štěstí, aby byla po více než půl tisíciletí své existence uložena v optimálních podmínkách, už jen proto, že tyto podmínky nebyly donedávna definovány. Špatné zacházení s knihou a nevhodné uložení bývá rozhodující pro celkový stav památky. Zejména prostředím s vysokou vlhkostí a vysokou teplotou, případně značnými výkyvy vlhkosti a teploty je pro papírové a příbuzné materiály v podstatě likvidační. K dalším typickým degradačním faktorům patří světlo, biologičtí a mikrobiologičtí škůdci nebo fyzikálně-mechanické poškození různého původu.

Stav defektního exempláře bible ze sbírek ČMS byl před restaurátorským zásahem naprosto nestabilní (obr. 6 a 7). Objekt vykazoval řadu závažných poškození, umocňovaných dále nevhodným uložením. Knižní vazba se nedochovala ani v nejmenším fragmentu. Vazba byla pouze provizorně nahrazena jednoduchými lepenkovými přířezy menších rozměrů, které navíc mechanicky poškozovaly papír bloku. Šití, původně provedené na čtyři dvojité pravé vazy z konopných motouzů, se zachovalo u méně než poloviny zbylého bloku, nit byla na mnoha místech uvolněná nebo přetržená a opět umocňovala poškození bloku. Kapitálové vazy se nedochovaly. Nejzávažnější ztráty byly zjištěny v bloku. Z původních 612 listů bible se dochovalo

jen 415 listů originálu, ovšem rozsah poškození přibližně čtvrtiny z nich byl natolik značný, že jejich kompletace bez srovnání s jiným dochovaným výtiskem nebyla možná. Konkrétně nejvíce, jak můžeme předpokládat, utrpěly dřevorezy. Originální tisk obsahoval 116 dřevorezů, jeden celostránkový složený ze 6 medailonů, 12 čtvercových, 97 obdélníkových a poslední autorský dřevorez s reprezentativním znakem města Kutné Hory. Dřevorezů se dochovalo pouze 14 obdélníkových, z nichž jen 6 je možné považovat za úplné. Rozsáhlé ztráty doprovází i nešetné ořezání spojené s převazbou. Originální rozměry strany sazby byly zhruba 30 x 21 cm, ořezání si vyžádalo úbytek papíru v průměru asi o 1 cm při všech okrajích. Ořízka často zasahuje i do textu záhlaví, místy záhlaví zcela chybí.

Z restaurátorské zprávy z roku 1989,¹⁴ která se věnuje ošetření druhého z výtisků Bh ze sbírek ČMS, nepřesně vysvítá, že ani tento nebyl před restaurací kompletní. Podle zprávy bylo nalezeno 21 kusů duplicitních listů a „se souhlasem investora byly některé z listů vevázány do knihy na místo ztracených“.¹⁵ Situace ohledně přesunu jednotlivých listů bible je značně nejasná a vyžadovala by bližší specifikaci.¹⁶ Povaha poškození psací podložky byla jak chemického, tak fyzikálně-mechanického původu. Kombinací jednotlivých degradačních faktorů došlo k rozsáhlým poškozením i nevratným ztrátám. Ztráty, potrhání, odření,

■ Poznámky

¹² Dnes se s tímto způsobem šití můžeme ještě setkat u bibliofilských a uměleckých knižních vazeb.

¹³ SOKA Kutná Hora, fond Memorabilia 1480–1489, Regístrum flaveum minus, 4. II. 1489, sign. 12 B, fol. 169v.

¹⁴ Kutnohorská bible, Martin z Tišnova 1489, Kutná Hora, restaurátorská zpráva z 29. června 1989, archiv ČMS KH, bez sign., hospodářská smlouva č. 7/89, provádějící pracovník M. Kodym, místo provádění Státní restaurátorské ateliéry, Pohořelec 22, Praha 1-Hradčany.

¹⁵ Tamtéž, s. 6.

Obr. 6. Kutnohorská bible, celkový pohled na rozevřený knižní blok před restaurováním, fond ČMS Kutná Hora, inv. č. 56/99.

pomačkání a zohýbání byly patrné předně v okrajových složkách bloku, které jsou při manipulaci vystaveny většímu namáhání a na nichž byly zaznamenány i stopy po plísňovém napadení. Dále se vyskytly obvyklé i méně obvyklé nečistoty, lokální smršťení, zatekliny a rozpité pigmenty, ohnuté a osahané rohy, stopy po vosku, zbytky klišu u hřbetu, ztráty způsobené hmyzem i hlodavci, případně také nevhodné nepůvodní vysprávkvy. Knižní blok se jevil zcela nekompaktní, hřbet byl kompletně zborcený a nefunkční, stejně jako šití bloku. Uspořádání uvolněných složek nebylo správné, celé pasáže byly zpřeházeny a několik listů bylo pozdějšími zásahy chybně spojeno v dvoulisty nebo lepeno ořízkou k hřbetu.

Přehled restaurátorského zásahu

Obvykle prvním krokem v procesu konzervace a restaurování bývá bohužel i nadále dezinfekce. Jako optimální je doporučována expozice v butanolových parách po dobu 48 hodin při 25 °C, která byla užita rovněž při dezinfekci Bh. Následovalo čištění, nejprve mechanické čištění suchou cestou pomocí plastických gum, měkkých pryží a štětců se zřetelem ke stavu restaurovaného materiálu. Exemplář bible byl na mnoha místech natolik chatrný, že snesl pouze šetrné odstranění prachu pomocí jemných štětců a další čištění již muselo být provedeno na bázi vodných systémů.

S ohledem na rozsah a míru poškození restaurovaného tisku bylo při dnešní úrovni poznání nezbytné přistoupit ke kompletnímu mokrému zásahu, který ze stejných důvodů proběhl na dolévacím stole při jistění netkanou textilíí. Zásahu předcházelo úplné rozebrání knižního bloku na jednotlivé složky a zkoušky rozpustnosti pigmentů. Vodní lázeň, jejíž teplota se pohybovala kolem 35 °C, způsobila odbourání vnitřních nečistot z papíru, regeneraci vodíkových můstků v celulóze a odstranění kyselých klíždil ze hmoty papíru. Rovněž došlo k uvolnění nevhodných vysprávek a klišových reziduí zatečených ze hřbetu, která byla lokálně měkčena 4 % roztokem Thylose MH 300. Neutralizace, odkyselení či také takzvané pufrování směřovaly k odstranění kyselosti papíru, která je dominantním faktorem v procesu jeho stárnutí.¹⁷ Kvalitní prvotiskové papíry vesměs nevykazují alarmující hodnoty pH. Průměrná hodnota pH restaurované bible před zásahem činila 5,8. Po odkyselení námokem v hydrogenuhličitanu vápenatém byly naměřeny optimální průměrné hodnoty

6

ty pH 7,9. V mokrému procesu následně proběhlo také doklívání, neboť, jak bylo naznačeno, původní kyselá klíždila byla odplavena. Současná restaurátorská praxe se přiklání k užití vodných roztoků etherů celulózy o koncentracích 0,5–5 %, které jsou chemicky příbuzné s papírem, ideálním způsobem zpevní vlákna papíru a uzavřou jeho povrch.

Jedním z mála vizuálně patrných zásahů v procesu restaurování papíru je dolévání (srovnání stavu viz obr. 8 a 9). Metoda dolévání spočívá v doplnění chybějících míst takzvanou papírovinou. Vodná suspenze papírových vláken společně s vhodným adhezivem se nanáší na chybějící místa a ta se následně odvodňují na dolévacím přístroji. Bible byla dolévána do požadované gramáže rozvlákněnou papírovinou s obsahem 80 % bavlny a 20 % lnu, tónovanou ve hmotě rybacelovými a saturnovými barviv. V suspenzi tvoří obsah vláken 1–5 % s 0,5 % klíždila, jako klíždilo byl užit roztok 0,5 % Thylose MH 300. Metoda dolévání papíru vede k velmi dobrým výsledkům, v dnešní době je jednou ze základních technologií restaurování papíru a pro některé dokumenty představuje v podstatě poslední možnost záchrany, jako v případě prvotisku Bh. Zároveň bylo třeba zvažovat i jisté slabiny metody dolévání, které se týkaly konkrétních partií dolévaného tisku. Na nejvíce namáhaných místech, zejména při okrajích listů, bylo dolítí kombinováno s následným podlepením japonským papírem. Mnohdy bylo také nutné citlivě řešit míru překrytí originálu. Rozsáhlé mechanické poškození Bh ohrožovalo další existenci celých stran, proto musela být lokálně překryta i místa s textem. Přelití originálu se dělo v minimální možné míře.

Po dokončení mokrého zásahu proběhlo sušení a zalisování. Lisování papíru v knihařském lisu by se na první pohled mohlo jevit jako jednoduchý proces vyrovnání deformací a odstranění zbytků vody, ale i zde je na místě rozvaha. Dříve se obec-

ně mělo za to, že vysoká intenzita zalisování nemůže být na závadu, a vznikaly nevratné škody. Přemírou lisování ruční papír ztrácí přirozenou haptickou strukturu a vypadá nepřirozeně nově. Jednotlivé listy Bh byly okamžitě po vodném zásahu šetrně lisovány v knihařském lisu mezi dřevěnými deskami, lepenkami a bílým filcem, následně vyjmuty a před úplným vyschnutím znovu zalisovány pro vyrovnání mírného zvlnění vzniklého schnutím. Takto ošetřené, dolité a vyrovnané listy se opět stávají poměrně stabilním materiálem. Zbývá lepením zajistit lokální trhliny, pro které není optimální použít techniku dolévání. Lepení je vlastně nejstarší známý způsob opravy papíru, při kterém používáme stejné prostředky jako v procesu klívání, neboť uplatňujeme stejné nároky, konkrétně příbuznost s restaurovaným materiálem, reverzibilitu, neškodnost pro člověka, papír i doprovodné materiály, a samozřejmě dobrou adhezní schopnost. Pro dokončení oprav mechanického poškození bible, tedy vyspravení trhlin a zajištění dolitých míst, byl užit tónovaný nízkogramážový japonský papír a 4 % roztok Thylose MH 1000 v destilované vodě.

Závěrečné práce spočívaly v úpravě dolévaných složek knihařskou kostkou a zarovnání na poža-

■ Poznámky

16 Pod inv. č. 1011/79 bylo v ČMS před rokem 1989 evidováno 5 kusů nezařazených jednotlivých Bh, restaurátorská zpráva z roku 1989 hovoří o 21 jednotlivostech, ale není zřejmé, kolik z nich, pokud nějaké, bylo vevázáno do restaurovaného exempláře Bh, inv. č. ST 1; v současné době ČMS spravuje 19 volných jednotlivostí pod inv. č. 1011/79.

17 Michal ĎUROVIČ a kol., cit. v pozn. 7, s. 213.

18 Saturnová šed LRN, saturnová modř LB3, rybacelová žlutá D3R, saturnová hněd L2G. Barviva mají dobrou vazbu na celulózu a neohrožují vznik nežádoucích zbarvení či skvrn.

Obr. 7. Kutnohorská bible, celkový pohled na poškozený knižní blok před restaurováním, fond ČMS Kutná Hora bez bližší specifikace, inv. č. 56/99.

Obr. 8. Kutnohorská bible, detail poškozeného místa před restaurátorským zásahem, fond ČMS Kutná Hora, inv. č. 56/99.

Obr. 9. Kutnohorská bible, detail dolití poškozeného místa papírovinou, fond ČMS Kutná Hora, inv. č. 56/99.

Obr. 10. Kutnohorská bible, celkový pohled na defektní exemplář po restaurátorském zásahu, fond ČMS Kutná Hora bez bližší specifikace, inv. č. 56/99.

dovanou velikost. Drobné retuše se týkaly výhradně míst rušivých trhlin na kolorovaných dřevořezech, použity byly akvarelové barvy značky Winsor & Newton. Po kontrole všech oprav bylo přistoupeno k poskládání jednotlivých listů do dvoulistů a do původních složek v maximální možné míře. Ze záznamených ztrát vyplývá, že nebylo možné zkompletovat celý blok a řada listů byla zařazena jako jednolisty v příslušné složce. Knižní blok byl po dohodě se zadavatelem ponechán volně složený, bez aplikace šití a vazby (obr. 10). Knižní vazba nebyla obnovována, ačkoliv se nabízí možnost aplikace některé z takzvaných konzervačních vazeb, například dle J. A. Szirmaie.¹⁹ V úvahu byla brána jednak značná defektnost restaurované knihy, jednak velmi omezené finanční možnosti muzea. Restaurovaný objekt bible byl uložen do vhodného ochranného obalu v podobě rozkládací krabice z alkalické lepenky, jejíž rozložení umožňuje snadnou manipulaci s blokem i případné vložení dohledaných chybějících listů. Vnitřní strana krabice byla opatřena přehledem provedených restaurátorských zásahů včetně specifikace použitých materiálů a chemikálií. Režim zacházení s památkou vyšel z ustanovení a doporučení mezinárodně platných norem.

Při současné úrovni znalostí je těžištěm ochrany papírových a příbuzných materiálů právě prevence a vhodné uložení. Restaurátor se snaží optimalizovat stávající stav památky, zamezit případným dalším újmám, přičemž respektuje autenticitu, stáří a historii objektu. Restaurování samo o sobě památku nespasí, následné osudy restaurovaného objektu většinou závisí na majiteli či správci sbírek. Při správném režimu zacházení je životnost ošetřeného papíru překvapivě vysoká, i když uplynulo více než 520 let od jeho výroby.

7

8

9

10

■ Poznámky

¹⁹ Janos A. SZIRMAI: *Konservierungseinbände, Teil 1: Der Holzdeckeleinband*, in: *Restaura* 1/1999, s. 44–51; též: *Konservierungseinbände, Teil 2: Der Viertelfalzeinband*, in: *Restaura* 2/1999, s. 98–103.